

Az Államvédelmi Hatóság Határőrség felderítő osztályának megszervezése és tevékenysége 1950 és 1956 között

I. rész

Bevezetés

A második világháború végén, az 1945. január 20-án megkötött moszkvai fegyverszüneti egyezménynek a későbbi határőrizet szempontjából az volt az egyik legfontosabb rendelkezése, hogy Magyarországnak vissza kellett vonulnia az 1937. december 31-én érvényes határai mögé.¹ A szovjet katonai megszállás miatt az ország erősen korlátozott állami szuverenitással rendelkezett, a magyar kötelezettségek teljesítését a Szövetséges Ellenőrző Bizottság ellenőrizte.²

Hamarosan megkezdődött a magyar hadsereg és azon belül a határőrség újjászervezése. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány Honvédelmi Minisztériumának 1945. február 23-i intézkedésével kezdődött meg a háború előtti határokon a határszolgálat ellátása.³ 1945. április 25-én a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) ötezer főben szabta meg a határőrizetre igénybe vehető katonák létszámát.⁴ Az új határőrség a honvédelmi miniszter 20.183/Eln.I-1945. számú rendelete alapján jött létre, a minisztérium által készített határőrizeti tervet az 1945. május 14-én tartott tanácskozáson a SZEB képviselői is jóváhagyták, ezért ezt a napot tekintették a határőrség „születésnapjának”.⁵ A korábbi szerkezetet követve hét honvéd kerületi parancsnokságot és hét kiegészítő parancsnokságot hoztak létre. A határőr csapatok felállítására a honvéd kerületi parancsnokságok szervezetén belül került sor.⁶

Az akkori elnevezéssel határportyázó századoknak hívott egységek felállítása fokozatosan történt. A hadműveletek nyugatabbra tolódásával lépcsőzetesen jöttek létre az alakulatok, előbb keleten, majd az ország nyugati részén is. A századok működési területe megfelelt a vármegyék területére eső határszakasz hosszának. Ahol az őrzendő határszakasz meghaladta az ötven kilométert, abban a vármegyében két századot szerveztek.⁷ Az így létrejövő hét katonai kerület alárendeltségében álló úgynevezett határvadász portyázó századokat szerveztek, amelyek többnyire egy megye határszakaszát őrizték.⁸ A határportyázó századok a katonai kerületi parancsnokságok alárendeltségébe tartoztak, ezért 1946 márciusáig az operatív feladatokat, vagyis a felderítést és az elhárítást a kerületi parancsnokságok mellett működő úgynevezett „D” Oszályok végezték.⁹

A háború befejeződése után az újjáépítés, a konszolidáció és a politikai hatalomért folytatott harc jellemezte a magyar belpolitikát. A hatalmi vetélkedés egyik célja a fegyveres testületek irányításának megszerzése volt, köztük a hadsereg feletti politikai befolyás és ellenőrzés kiépítése, ami szovjet segítséggel végül a Magyar Kommunista Pártnak sikerült is. Az ország nehéz gazdasági helyzete miatt és a SZEB nyomására a kormány a hadsereg létszámának csökkentését határozta el, amit jelentős mértékű átszervezéssel kötött össze.¹⁰ 1946. március 25-én került sor a határőrizet és a határőrség háború utáni első átszervezésére, ekkor a határvadász portyázó századokat kivonták az adott katonai kerület parancsnokságainak alárendeltségéből, és egy új központi szervezet, a Honvéd Határőrség Országos Parancsnokság irányítása alá helyezték. Egyidejűleg a határőrség létszámát ötezerrel tízezer főre növelték, valamint szovjet mintára létrehozták a politikai nevelőtiszti szolgálatot is. A Honvéd Határőrség

Országos Parancsnokság vezetője Pálffy György lett.¹¹ A Ludovika Akadémiát végzett, de kommunista meggyőződésű Pálffy György országos parancsnoknak és a hasonló beállítottságú Németh Dezső törzsparancsnoknak való kinevezése biztosította az MKP számára a döntő befolyást a Honvéd Határőrség központi irányításában.¹²

Az átszervezés után a határőrség a Magyar Kommunista Párt fegyveres csapata lett. Az elhárító szolgálat működtetése a Határőr Parancsnokságon megalakult I/b. Osztály feladata volt. Az osztály a szakmai irányítás és vezetés szempontjából közvetlenül a Katonapolitikai Osztály alá tartozott.¹³ Az osztály defenzív alosztályra és bűnügyi alosztályra tagolódott. A határ vadász zászlóalj parancsnokságán egy „D” tiszt és egy „D” tiszthelyettes végezte az elhárítói feladatokat, és a századoknál is szolgálatot teljesített egy „D” tiszthelyettes. Hasonló volt a nyomozó szolgálat felépítése is. A zászlóalj-parancsnokságokon volt egy nyomozó tiszt, két nyomozó tiszthelyettes és egy nyomozó tiszt. A századoknál és az őrsőkön pedig egy nyomozó tiszthelyettesi státusz volt rendszeresítve. A zászlóalj „D” tisztje ellenőrzést gyakorolt a határ vadász nyomozók operatív munkája felett. Az I/b. Osztály volt tehát a határőrség elhárító osztálya, amelyet később „D” Osztálynak, azaz Defenzív Osztálynak, majd Elhárító Osztálynak neveztek el. Felsőbb parancsra hamarosan kivált a Nyomozó Alosztály a „D” Osztály alárendeltségéből, és Felderítő Osztállyá szerveződött. Az operatív állomány elméleti felkészítése érdekében az I/b. Osztály 1946 és 1948 között határ vadász nyomozói tanfolyamokat szervezett.¹⁴

Az ÁVH HÖR felderítő osztályának megalakulása

A szovjet nagyhatalmi érdekek erőszakos érvényesítése miatt 1948-ban a Szovjetunió szembekerült Jugoszláviával. A Tájékoztató Iroda 1948. június 19-e és 23-a között tartott bukaresti értekezlete határozatban ítélte el a Jugoszláv Kommunista Pártot. A magyar kommunista párt vezetőségének a szovjet orientációt kellett követnie, annak minden kül- és belpolitikai következményével együtt.¹⁵ A Jugoszláviával megromlott viszony volt az egyik fő oka a határőrség sürgős fejlesztésének, ezzel párhuzamosan pedig az Államvédelmi Hatóságba való integrálásának. 1950. január 1-jétől az ÁVH vette át a határvédelmet. A honvédség teljes egészében az addigi szervezésben, létszámmal, anyaggal adta át a határőrséget, és ezzel létrejött a „zöld ávó”.¹⁶ Tagozódása szerint az ÁVH alá tartozott február 1-je után a politikai rendészet mellett a határőrség és a határrendészet, a katonai kémelhárítás, a belső karhatalom, a folyam- és légi rendészet, a Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság és az Útlevélosztály is.

Az Államvédelmi Hatóság kötelékébe tartozó Határőrség Parancsnokság Felderítő Osztálya 1950 januárjában alakult meg, miután az ÁVH átvette a határőrséget.¹⁷ A felderítő osztály a határőrség úgynevezett operatív szerve volt, amely közvetlenül a határőrség parancsnokának volt alárendelve. A felderítő osztály kötelékébe kerülő operatív tiszteket a megszűnő határrendészeti kapitányságok állományából vették át, ahol nagyobbik részük korábban vezetői beosztásban volt, a tiszthelyettesek pedig őrszemélyzeti feladatokat láttak el. A függetlenített kapitánysági vezetők közül lettek a határőr zászlóalj felderítő parancsnokai, ugyanis a határrendészeti kapitányságokon korábban általában csak a vezető foglalkozott operatív ügyekkel. A tiszthelyettesek viszont nem rendelkeztek felderítői tapasztalatokkal.¹⁸ Az ÁVH szombathelyi osztályának hatósági területén például a határrendészeti kapitányságok ügyeinek vitelét egy határrendészeti részleg végezte, ezen belül pedig egy operatív vonal is működött. Az átszervezés után az operatív munkát közvetlenül a határőrség főparancsnoksága alá tartozó központi felderítő osztály irányította, ezért a szombathelyi osztály állományából a nyolc operatív beosztottat áthelyezték a határrendészeti kapitányság állományába.¹⁹ A határrendészeti kapitányságoknál folyó átszervezés során kezdetben meghagyták a korábbi állomáshelyükön a felderítőket, és az illetményüket is az addigi módon kapták, de az ÁVH Határőrség Főparancsnokság Felderítő Osztályának az alárendeltjei lettek, mégpedig függetlenített státuszban. Az átvettekéről készített kimutatás összesen

kilencvenhat személyt sorolt fel, nyugati viszonylatban harminc, déli viszonylatban harminckilenc, keleti viszonylatban kilenc, északi viszonylatban pedig tizennyolc főt.²⁰

A zászlóaljknál a felderítő csoportok 1950. május 1-jétől kezdték meg a munkát. A határrendészeti kapitányságoktól érkező függetlenített tisztek a zászlóaljokhoz és a századokhoz lettek beosztva. Kiválasztásukat nyugati viszonylatban Bárdos Endre államvédelmi százados, déli viszonylatban pedig Szalkai János államvédelmi százados végezte. A kiválasztást a felderítő osztály vezetője, Bolgár Pál államvédelmi őrnagy hagyta jóvá, azonban a későbbi politikai értékelések szerint nem ellenőrizte megfelelően a folyamatot, így több olyan személyt is átvettek, akiket aztán politikai okok miatt a hatóság kötelékéből hamarosan eltávolítottak. A központi felderítő osztály létszáma kezdetben tizenhét fő volt, de hét főt rövidesen eltávolítottak 1950 folyamán, így az év végén mindössze tíz fő maradt a központi osztályon. A létszámot természetesen hamarosan újra feltöltötték.²¹ Az átvételt követő politikai tisztogatás tehát ezt a szervezeti egységet sem kerülte el, ugyanis a határőrség bekebelezése után elbocsátották a politikailag megbízhatatlannak tartott tiszteket, a felderítő apparátust pedig fiatal, politikailag megbízhatónak vélt káderekkel töltötték fel. A személyi állomány kilencven százaléka mindössze rövidebb-hosszabb idejű operatív iskolát végzett, és 1951 márciusáig semmilyen katonai vagy szakmai továbbképzésben nem részesült.²²

A határőrség átszervezése során 1950 végén kilenc határőr kerületet állítottak fel. Ezután a felderítő osztály szervezete a három központi alosztályból, kilenc kerületi alosztályból és harmincegy zászlóaljcsoporthoz állt. A kerületi felderítő alosztályok ezután is a központi felderítő osztálytól kapták az elvi irányítást. A kerületi felderítő alosztályok irányították és ellenőrizték az alájuk rendelt zászlóalj felderítő csoportokat. A határőr kerületeknél a felderítő alosztályok a kerületi parancsnokoknak, míg a zászlóaljknál rendszeresített felderítő csoportok a zászlóalj-parancsnokoknak voltak alárendelve.²³

A felderítő osztály feladata és szervezete

A határőrség felderítő munkáját külső vonalra, vagyis határon túli felderítésre és belső vonalra, vagyis az úgynevezett „hazai ellenség” elleni munkára osztották fel. A határőrség felderítő szervei szerezték be az adatokat az ügynöki és az informátori hálózaton keresztül a kifelé vagy éppen a befelé irányuló határsértésekről és azok kísérleteiről vagy előkészületeiről. A felderítők azonnal értesítették a határőr csapatok törzseit a tudomásukra jutott adatokról, és a lehető leggyorsabban intézkedtek a határsértés megakadályozására. Felderítették és szükség esetén felszámolták a határövezetben lakó vagy ott dolgozó ügynökök tevékenységét, az ember- és az árucsempészeket, a határsértéseket és lehetőség szerint az elkövetők kapcsolatait is. A jugoszláv és az osztrák határ mentén létesített 15 kilométeres határövezetben az úgynevezett „ellenséges hírszerzőszervek” tevékenységét is igyekeztek megakadályozni olyan módon, hogy az ellenséges ügynökök átdobására vonatkozó adatokat megszerezték és átadták a csapatok törzsének az érintett határszakasz lezárása és biztosítása érdekében. A felderítés szerezte be a határ túloldalán, szintén 15 kilométeres mélységben jugoszláv és osztrák területen zajló politikai és gazdasági események, katonai intézkedések adatait, illetve derítette fel a határőrizet módszereit. A határőrség felderítő szervének az volt tehát az alapvető feladata, hogy időben adatokat szerezzen a készülő határsértésekről. Ennek érdekében igyekeztek úgynevezett megelőző ügynöki intézkedéseket tenni a jugoszláv és az osztrák határ felderítésére. A korabeli felfogás szerint a délen és nyugaton telepített ügynökök a határőrzés, határvédelem előőrseit képezték. A csehszlovák, a szovjet és a román határon viszont nem végzett a határőrség határon túli felderítést.²⁴

Szervezeti felépítése szerint három alosztályra és a nyilvántartó csoportra tagolódott a felderítő osztály. Az I. alosztály a hírszerzéssel foglalkozott, a II. alosztály az elhárítást végezte, a III. alosztály pedig Budapesten dolgozott elhárítási vonalon. A felderítő osztály

I. alosztálya végezte a határon túli munkát. A tényleges operatív tevékenységet 1950 júniusában kezdte meg az alosztály jugoszláv és osztrák viszonylatban a 15 kilométeres határövezetben. Ekkor huszonnégy bizalmi ember dolgozott ezen a vonalon, közülük három főt telepítettek a túloldalra. 1950 novemberéig negyvenhat átdobást hajtottak végre az alosztály munkatársai, ebből huszonhatot jugoszláv, húszat pedig osztrák területre. Mindössze négy ember bukott le az átdobott ügynökök közül, őket viszont odaát alaposan megverték, ezután beszervezték, vagyis „visszafordították” a túloldali szervek, majd öt-hat nap múlva többségüket visszaküldték magyar területre. Az eredményesebb hírszerző munka érdekében a határon túl dolgozó hálózat létszámát százötven-kétszáz főre akarták felemelni a felderítő osztály vezetői.²⁵

A II. alosztály irányította a tizenhárom határőr zászlóalj felderítő csoportjainak az elhárító munkáját. Kiértékelte a beérkező jelentéseket, az osztályvezető jóváhagyásával engedélyezte a beszerzéseket, irányította a hálózat építését és működtetését, illetve az operatív ügyek vitelét. Az alosztály egy-egy tagja hetente ellenőrizte valamelyik zászlóalj felderítő csoportjának a tevékenységét, és személyesen irányította a helyi munkát.

A III. alosztály munkaköre kezdetben meglehetősen kialakulatlan volt, ugyanis ekkor még csak egy főből állt a budapesti elhárítást végző alosztály. A zászlóaljak felderítő csoportjaitól beérkező azon ügyek, amelyek budapesti intézkedést igényeltek, a III. alosztályhoz kerültek. Az alosztály az ekkor már elavultnak ítélt ügynevezett provokációs munkamódszerrel dolgozott, ezért a korábbi B-egyéneket teljes egészében szélnek eresztették, és új, minőségi hálózatot akartak kialakítani az átszervezés után. 1950 végéig azonban mindössze hat főt szerveztek be, további öt beszerzés pedig folyamatban volt. Két alkalmi informátorral is rendelkezett az alosztály. Ekkor tizenkét folyamatos ügyük volt, amelyeket hamarosan fel akartak göngyölni.

A szokásos ügymenet szerint az alosztályok vezetői naponta referáltak az osztályvezetőnek, aki minden ügy vonatkozásában engedélyezési jogkörrel bírt, a beérkező aktákat és ügyeket is az osztályvezető adta ki az alosztályoknak. A különböző ügyek iratait az ÁVH-nál megszokott módon dossziékban tárolták, és egy-egy ügy lezárulása után a nyilvántartóba kerültek ezek az iratgyűjtők. A nyilvántartás kezelte a B-jelentéseket is, vagyis az ügynökök jelentéseit, illetve végezte a B- és M-dossziék kiállítását.²⁶

A terepen, vagyis a déli és a nyugati határ mentén elhelyezett határőr zászlóaljak közül a szegedi határőr zászlóaljnál 1950 novemberében összesen két tiszti és hét tiszthelyettesi rangban lévő felderítő volt. Tizenkét B-egyént és harminchárom informátort foglalkoztattak. A többi zászlóaljnál is hasonló volt a helyzet. A kiskunhalasi egységénél összesen három tiszt és hét tiszthelyettes felderítő állt szolgálatban. Huszonegy B-egyént és hatvanöt informátort tartottak. Hírszerzéssel itt is egy tiszt foglalkozott. A pécsi zászlóaljnál három tiszt és hat tiszthelyettes felderítő volt rendszeresítve. Összesen hat B-egyéntől és tizenkét informátortól szereztek be az adatokat. A nagyatádi zászlóaljnál két tiszt és nyolc tiszthelyettes felderítő működött. Itt harminc B-egyén és negyvenöt informátor alkotta a hálózatot. A zalaegerszegi zászlóaljnál három tiszt és nyolc tiszthelyettes felderítő foglalkoztatta az ötven B-egyént, informátor ekkor még nem volt ennél az egységénél. A kőszegi zászlóaljnál összesen hat tiszt és kilenc tiszthelyettes dolgozott, akik ötvenöt B-egyént és nyolcvanöt informátort tartottak, itt volt tehát a legnépesebb a hálózat. A csornai zászlóaljnál összesen öt tiszt és tizenegy tiszthelyettes felderítő volt. Hetvenöt B-egyént és negyvenkét informátort irányítottak. A győri zászlóaljnál három tiszt és négy tiszthelyettes felderítő működtette a tizenkilenc B-egyénből és tizenhat informátorból álló ügynöki hálózatot. Minden nyugati és déli zászlóaljnál volt egy-egy hírszerző feladatokkal megbízott operatív tiszt is.²⁷

Összehasonlításként érdemes megnézni az ügynevezett baráti viszonylatú egységeknél is a helyzetet. A balassagyarmati zászlóaljnál összesen öt tiszt és négy tiszthelyettes felderítő volt, ők tizenöt B-egyént és négy informátort alkalmaztak. A miskolci

zászlóaljnál négy tiszt és öt tiszthelyettes felderítő foglalkozott a harminchárom B-egyénnel és a negyvenhat informátorral. A nyírbátori zászlóaljnál egy tiszt és három tiszthelyettes felderítő volt, akik nyolc B-egyént és egy informátort használtak fel a feladataik ellátásához. A berettyóújfalui zászlóaljnál két tiszt és két tiszthelyettes felderítő volt. Hat B-egyént foglalkoztattak, de informátoruk nem volt. Az orosházai zászlóaljnál egy tiszt és két tiszthelyettes felderítő volt. Tizennégy B-egyént dolgoztattak, és informátoruk nekik sem volt. Az úgynevezett „baráti viszonylatú” zászlóaljaknál, vagyis a csehszlovák, a szovjet és a román határon sokkal kevesebb operatív tiszt dolgozott, és a hálózat is sokkal kisebb létszámú volt, illetve ezeknél a zászlóaljaknál nem volt hírszerző tiszt rendszeresítve.

A számokat összesítve kiderül, hogy 1950 novemberében 116 operatív beosztott volt a határőrség felderítő apparátusában, 40 tiszt és 76 tiszthelyettes. Ők 693 hálózati tagot, ebből 344 pressziós alapon beszervezett B-egyént, és 349 „hazafias alapon” beszervezett informátort dolgoztattak. A déli és a nyugati területeken elhelyezett zászlóaljaknál dolgozott összesen 88 felderítő, közülük 27 volt tiszti és 61 tiszthelyettesi rangban. Ők összesen 566 hálózati tagot tartottak, közülük 268 volt a B-egyén és 298 fő az informátor. A kimutatásból az is látszik, hogy „baráti viszonylatban” gyakorlatilag nem volt sem felderítés, sem hírszerzés.²⁸

A felderítő osztály személyi állományának szakmai felkészültsége, fegyelmi helyzete és erkölcsi állapota sok kívánnivalót hagyott maga után a kezdeti időszakban. A felderítők később tervszerű politikai, szakmai és katonai továbbképzésben részesültek, ezért fokozatosan javult a helyzet a testület megalakulása óta eltelt néhány évben. A rendszeres továbbképzések mellett az osztály állományából százhetvennyolc fő végzett rövidebb vagy hosszabb operatív iskolát, ötvennyolc fő pedig pártiskolát. Még 1949-ben elvégezte a hat hónapos Dzerzsinszkij Iskolát tizenhét fő. 1950-ben egyéves operatív iskolára járt a Szovjetunióban egy fő. A szakmai képzések ugyan többnyire csak hathetes vagy három hónapos operatív iskolát jelentettek, de 1952-ben és 1953-ban már az egyéves iskolát végzetek száma is növekedett, tízről tizenkét főre. Ekkor már összesen 178 fő részesült egyébként valamilyen szakmai képzésben, és az 1953 októberében induló kétéves operatív iskolára is huszonegy főt javasoltak a felderítő osztálytól.²⁹

A felderítő apparátus létszáma 1953-ban

1953-ban a felderítő osztály operatív állományának szervezetszerű létszáma 225 fő volt, de csak 194 hely volt betöltve, 31 fő hiányzott az állományból.³⁰ A korabeli származási kategóriák szerint a százkilencvennégy fő szociális szempontból az alábbiak szerint oszlott meg: munkásszármazású hatvannyolc, paraszti származású száztizenhét, kispolgár kettő, alkalmazott hét fő. Pártállás szerint: száznolcvanhat fő MDP-tag, hat fő tagjelölt, egy katona pártonkívüli volt, egy embert pedig kizártak a pártból.

1953 második felében az általános létszámcsökkentés miatt a felderítő szervek is kevesebb beosztottal dolgoztak. 1953 novemberében készült az a javaslat a határőrség elhárító szervei létszámára, amely összesen 123 főt sorolt fel. A déli és a nyugati határ területére eső hat kerület 93 operatív tisztet foglalkoztatott a kimutatás szerint.³¹

1953-ban tehát már a leépítés volt terítéken a felderítő szerveknél is. Kovács Dénes államvédelmi alezredes, a határőrség felderítő osztályának vezetője 1953. július 18-án jelentést készített Piros László államvédelmi vezérőrnagynak az osztály létszámhelyzetéről. Ha a tervezett leépítést végrehajtották volna, akkor száznegyven fő lett volna a felderítő osztály káderhiánya.³² A felderítő osztály saját erőből ötvennégy főt tudott pótolni azokból, akik a jelentés készítésének időpontjában egyéves és három hónapos operatív iskolán voltak. A káderhiány megszüntetéséhez a felderítő osztályra további egy osztályvezető-helyettes, egy külső alosztályvezető, két külső alosztály-előadó és tizenhat belső alosztály-előadó kellett volna, ami összesen húsz főt tett ki.

Ezenkívül a kerületi alosztályokhoz öt kerületi alosztályvezető, tizennyolc zászlóalj-csoportvezető, öt külső csoportvezető, a külső vonalra tizenöt operatív munkás, a belső vonalra további tizenöt operatív munkás, a kerületekhez pedig nyolc vizsgáló, összesen 66 fő kellett volna.³³

Szemenyei Pál államvédelmi őrnagy, alosztályvezető jelentése szerint a magyar felderítő szervek létszáma 1954 szeptemberében száznyolcvanhárom fő volt, az ország területén 2839 fős hálózattal rendelkeztek, és az ország határain kívül további huszonkilenc ügynököt tartottak. A kinti hálózat létszáma kevés volt, minősége nem volt kielégítő, és hírszerző lehetősége is alig volt. A fontosabb objektumokban nem rendelkeztek határon túli ügynökséggel. A felderítő apparátus szakértelme továbbra is hiányos volt, ezért az ellenségesnek ítélt csoportokba nehezen tudtak beépülni, tevékenységük felderítése sok esetben külső figyellel vagy informátorok felhasználásával zajlott. A hálózat az ország területén minőségi szempontból sem felelt meg az elvárásoknak, kevés volt az erdész, a halász, a vasúti alkalmazott, az úttörő, vagyis az olyan személy, aki alapos helyismerettel rendelkezett a saját területén. A kiszökött személyek hozzátartozóinak hálózati ellenőrzése is hiányos volt.³⁴

A felderítő osztály munkakörülményei

Kezdetben meglehetősen mostoha körülmények között dolgoztak a felderítő tisztek. A költségeik fedezése érdekében a zászlóaljak felderítő csoportjai havonta igényeltek B-ellátmányt a központi osztálytól, és havonta számoltak el az elköltött összeggel. Ebből fizették a konspirált lakások bérét és a hálózati kapcsolatok részére a találkozóknál felmerülő kiadásokat. A felderítő csoportoknál szolgáló felderítők polgári ruhát is kaptak a feladataik ellátásához; a központi osztály száz öltönnyel rendelkezett a megalakulásakor, amit hamarosan ki is osztottak az operatív tiszteknek. Szükség lett volna azonban további kiutalásra is, mert a felderítő tisztek nagyon sok civil ruhát használtak el a terepen végzett hosszú kerékpározás miatt, ugyanis kevés volt a rendelkezésére álló gépkocsi, ami akadályozta az osztály munkáját. Különösen az őszi és a téli hónapokban volt körülményes a szolgálat ellátása kerékpárral, ezért járművekre is szükségük lett volna. Az egyik jelentés szerint: *„Több bajtárs a hosszú kerékpárút következtében kórházi ápolás alatt áll.”*³⁵ Az anyagi fedezetet meg tudták volna teremteni, ugyanis a felderítő csoportoknak le kellett adniuk a központi felderítő osztálynak a csempészek leleplezéséből származó összeget, amely továbbította a pénzt a hadtápnak. Jóllehet egy-egy sikeres elfogás után gyakran nagyobb összegeket fizettek ki a B-egyéneknek, és úgy tartották őket, mint a fizetett alkalmazottakat, de még ezután is maradt volna pénz a fejlesztésekre, ha nem vonták volna el a „bevételeket” a zászlóaljaktól. 1950 folyamán az ilyen lebuktatásokból több száz ezer forint lefoglalt készpénzt, valamint nagyobb értékű anyagot juttattak el a zászlóaljak felderítői a központnak. Ennek ellenére kevés volt a jó motorkerékpár, ami akadályozta a hatékony munkát.³⁶

Bolgár Pál államvédelmi őrnagy volt a felderítő osztály első vezetője, akit hamarosan azonban leváltottak a politikai tisztogatások során, és a helyére Murányi Vilmos államvédelmi alezredest, a helyettesét nevezték ki.³⁷ A határőrség átszervezésének keretében 1950 végén javában zajlott az erősítés átcsoportosítása a déli és a nyugati határra a csehszlovák és más határterületekről. Ennek során a volt osztályvezető és a helyettese között ellentét alakult ki, mert Murányi szerint nem eléggé erősítették meg a jugoszláv és az osztrák határon a felderítést. Az volt a másik vád Bolgár Pál ellen, hogy akadályozta a felderítő csoportok munkáját és a hálózat átszervezését. Bolgár túlzottan támaszkodott a pressziós alapon foglalkoztatott B-egyénekre, és a baloldali informátori hálózat kiépítését nem szorgalmazta eléggé.³⁸

A határőrség felderítőinek hálózattartó tevékenysége

A felderítő osztály a megalakulásakor nem vett át hálózatot a határőrségtől, mert a határőrség nyomozó szervei állítólag nem is rendelkeztek ilyennel. Így a munkát a határrendészeti kapitányságok által szervezett hálózattal kezdték meg. Ez a hálózat azonban teljesen hasznavehetetlen volt a későbbi értékelés szerint, mert a B-egyéneket nem válogatták meg kellőképpen. A határ-, folyam- és légi rendészetnél működő operatív csoport útmutatása alapján szinte csak pressziós alapon beszervezett egyénekre támaszkodtak. Főleg korábbi csendőrök, volt nyilasok és lebukott csempészek alkották a hálózatot. A határsávban lakó csendőrök túlnyomó többségét beszervezték, akár volt lehetősége információszerzésre, akár nem. Ráadásul a helytelen tartás következtében jelentős részük dekonspirálódott.³⁹

Mint már szóba került, az osztály munkáját elsősorban az elavultnak tartott provokációs módszer és a mennyiségi szemlélet jellemezte. A provokációs munka alapja az anyagi érdekeltség volt, az úgynevezett buktatást végrehajtó személyek igen magas összeget kaptak a csempészekről lefoglalt pénzből. A személyi állományt egyébként sem politikai, sem erkölcsi szempontból nem tartották ekkor megbízhatónak. A korszakban megszokott magyarázat szerint a vezetés nagyobb része „osztályidegen és ellenséges elemek kezébe került”.⁴⁰ Az ellenőrizhetetlen pénzügyi manőverek miatt burjánzott a korrupció és a pazarlás. A már említett Bárdos Endre és Szalkai János államvédelmi századost is eltávolították a testülettől, mégpedig azzal a váddal, hogy akadályozták az erős határvédelem kialakítását. A baloldali informátori hálózat kiépítése és a rezidentúrák megszervezése szükségessé tette, hogy a zászlóaljok konspiratív lakással is rendelkezzenek. Ez a folyamat ekkor még éppen csak elkezdődött, de néhány zászlóalj már kapott ilyen találkozóhelyet. Az adminisztrációs munka növekedése miatt szükség lett volna zászlóaljanként egy gépirónő felvételére is a felderítő csoportokhoz.⁴¹

Az új hálózat kiépítése természetesen hosszadalmas folyamat volt. A nem megfelelőnek tartott pressziós módszer helyett tehát a meggyőződéses alapon dolgozó hálózat szervezésére igyekeztek áttérni. A hálózat építését megpróbálták rendszerbe foglalni, a 15 kilométeres határövezetet pedig három vonalra, vagyis három mélységi területre osztották fel. Az első vonalat sűrűn hálózattá be ügynökökkel, az utána következő két vonalat pedig ritkábban. Ettől azt várták, hogy a kapcsolatok azonnal jelenteni tudják, ha a határsértő bekerül a 15 kilométeres övezetbe. A módszer állítólag működött, már a kiépítés alatt álló informátorhálózattal is jelentős eredményeket értek el, ugyanis a déli határon több ügynököt is elfogtak.

A felderítő osztály által tartott hálózat létszáma az átvétel után 693 fő volt. 1950-ben még 344 pressziós alapon beszervezett B-egyént foglalkoztattak, míg a meggyőződés alapján dolgozó informátorok létszáma 349 főre rúgott. A kiépítés alatt álló baloldali informátorhálózat létszámát a tizenhárom zászlóalj területén mintegy 4000-4500 főre tervezték növelni, ezt a létszámot 1951. május 1-jére akarták elérni. Az ugrásszerű mennyiségi növekedéstől a hálózati munka javulását várták: „A meglévő B-hálózat rövid időn belül minőségi színvonalra fog emelkedni.”⁴² A hatékony kapcsolattartás érdekében már kezdetben is alkalmaztak rezidenseket, mert a nagyszámú informátorral másképpen nem lehetett volna tartani a kapcsolatot. A hálózat állandó és legfontosabb feladata a határövezetben megforduló idegen személyek azonnali jelentése volt.⁴³ A hálózat erőltetett mennyiségi növelése ellenére a határőrség felderítő munkája, főként az operatív hálózati munka, még 1952-ben is elmaradt a kívánalmaktól és a követelményektől, délen és nyugaton pedig a határon túli felderítő munka is nagyon kezdetleges volt.⁴⁴

1950 januárja és októbere között egyébként 3362 határsértőt fogtak el a határőrizeti szervek, ebből hálózati és nyomozati úton 835 főt kerítették kézre. Az operatív tisztek a hálózat tartása és a nyomozás mellett az elfogott határsértők és ügynökök kihallgatását is végezték, utána pedig átadták őket az illetékes államvédelmi osztályoknak. A két nyugati zászlóalj területén inkább az országot elhagyni igyekvők voltak többségben, a déli határszakaszon pedig a kémtevékenység volt a jellemző.⁴⁵

A belső hálózat területi eloszlása feltűnően aránytalan volt, amit jól jellemzett az a tény, hogy 1952-ben a határőrség csornai kerületében, Mosonmagyaróváron például egyáltalán nem volt hálózata a felderítőknak, pedig ez a település a határsértők egyik kiindulási pontjának számított. Tőzeggyár-pusztán viszont sok beszervezett ügynök volt, azonban itt évek óta nem történt határsértés. A csornai kerület felderítő osztályának huszonhat operatív munkása 1952 első felében mindössze tizenkilenc beszervezést hajtott végre. Ugyanebben az időszakban a 2. kerület szombathelyi zászlóaljának felderítő csoportja százket hálózati személyt tartott nyilván mintegy hetven községben. Szombathelyen viszont a felderítők nem rendelkeztek elegendő találkozási lakással, és állítólag nem volt egyetlen tagja sem a határőrség hálózatának, de kevés volt a rezidentúra is. Ilyen operatív egység a győri önálló zászlóalj felderítő osztályánál is mindössze csak négy volt. A felderítés és az elhárítás természetesen a két legfontosabb viszonylatra koncentrált. A déli és a nyugati határ átkelőin a vasúti alkalmazottak között is minőségi hálózatot akartak létesíteni az operatív ellenőrzés céljából. Ennek feltételeként a megbízhatatlanokat eltávolították az állományból, helyükre munkáskadereket állítottak. A határ menti kirendeltségeket szorosan együttműködésre kötelezték a határőrség felderítő szerveivel.⁴⁶

1953-ban a hálózat hatékonyabb irányítása érdekében kísérleti jelleggel az őrsparancsnokokat is bevonták a hálózati munkába. 1953. szeptember 16-a és szeptember 26-a között a jóváhagyott tíz őrsparancsnokhoz összesen huszonegy informátort kapcsoltak. Előtte az őrsparancsnokokat kétnapos operatív oktatásban részesítették a kerület, illetve a zászlóalj székhelyén.⁴⁷

A kerületi alosztályok irányítása és ellenőrzése

A központi osztály munkatársai több alkalommal is ellenőrizték a kerületi alosztályok munkáját. Évente egy-két esetben úgynevezett segítő ellenőrzést hajtottak végre a kerületeknél, amelyek akár kéthetes vagy egy hónapos időtartamúak is lehetek. A hibák és a hiányosságok kijavítására a helyszínen intézkedtek, illetve parancsot vagy utasítást adtak ki a szükséges feladatokról. Rendszeresen felrótták a területi szerveknek, hogy nagy volt a lemaradás a külső felderítésben, mert kevés volt a telepített ügynök. A felderítők nem használták ki kellően a jugoszláv és az osztrák területen adódó lehetőségeket, illetve a határon túli felderítés tervezése és irányítása nem volt eléggé átgondolt. A határon túl foglalkoztatott ügynökök száma ugyan növekedett, de még mindig kevés volt, és a minőségük is gyenge. Nevelésüket, irányításukat és eligazításukat hiánynak találták.

1953-ban, a határőrség országos értekezletén Rákosi Mátyás kihangsúlyozta, hogy a határövezetben élő, Tito-ellenes, becsületes dolgozókra kell építeni a felderítés munkáját. Ugyanakkor a belső elhárítás területén, a határövezetben élő „*kompromittált*” és „*ellenséges külföldi kapcsolatokkal rendelkező személyek*” között is elégtelennek találták a hálózati munkát, mert a határőrség nem tudta felderíteni az államellenes tevékenységüket. Az informátorok nem voltak elég hatékonyak, ezért ügynököket akartak bevezetni az ellenségesnek gondolt csoportokba.⁴⁸

Számos határ menti községben egyébként egyáltalán nem rendelkeztek hálózattal a felderítő szervek, és sok helyen a határ túloldalára átszökött lakosok családtagjainak a megfigyelésére sem jutott elegendő ügynök. A főirányokban és a felderített behatolási csatornák területén sem rendelkeztek ütőképes hálózattal a határőrizeti szervek, a minőségi ügynökség terve nem valósulhatott meg ilyen gyorsan. Nem volt elég alapos a hálózati személyek kiválasztása, tanulmányozása és ellenőrzése sem, ezért a beszervezések felületesek voltak, a beszervezett személyek pedig sokszor alkalmatlannak bizonyultak a gyakorlati munkára, vagy éppen ellenségesen viselkedtek. A kapcsolattartás sem volt elég rendszeres és tervszerű, ezért sok dekonspiráció fordult

elő. A kerületi felderítő osztályok felkészületlensége miatt sokszor nem tudták elfogni a befelé igyekvő határsértőket. Kevés volt a találkozási lakás a kerületeknél, 1953-ban mindössze huszonnyolc ilyen szerveztek. Kevés volt a rezidentúra is, és a rezidensek irányítását is felszínesnek találták az ellenőrzések során. A kerületi felderítő alosztályok vezetése és ellenőrzése szervezetlen és gyenge volt ebben az időszakban, és a munkakapcsolat is gyakran rossz volt a felderítő osztály és a többi operatív osztály között.⁴⁹

A hibák kijavítása érdekében azt a feladatot adták a felderítő osztály, a kerületi felderítő alosztályok és a zászlóalj felderítő csoportok részére, hogy 1953–1954-ben hálózati úton épüljenek be a jugoszláv titkosszolgálatba, az UDB-be, illetve az „imperialista” szervekbe, ezek kiképző helyeire, például a szállodákba és a konspiratív lakásokba. Hasonlóan akartak eljárni az olyan jugoszláv határőrőrsök, vagyis karolák esetében is, ahonnan az UDB-ügynökök átdobását végezték, valamint azon menekülttáborok esetében, ahol az UDB-ügynököket kiválasztották. Be akartak épülni azokba a magyar emigráns szervekbe, amelyek a fegyveres csoportok Magyarországra átdobását szervezték Jugoszláviában, illetve azokba a külföldi embercsempész csoportokba és úgynevezett határkapukba is, amelyek – korabeli szóhasználatnál élve – az „imperialista ügynökök” és az embercsempészek határon való átjuttatását segítették. Feldolgozták a Jugoszláviába és Ausztriába szökött személyek hazai kapcsolatait, operatív feldolgozás alá vonták azokat, akikről kiderült, hogy ki akartak szökni az országból, vagy ember- és árucsempészzel foglalkoztak. Kihangsúlyozták a határőrség vezetői azt is, hogy az operatív tiszteknek fel kell deríteniük a határövezetben lakó és külföldi személyekkel illegális kapcsolatot tartó embereket, valamint az „imperialista és UDB-ügynököket”, és operatív feldolgozás alá kell őket vonni.⁵⁰

A jugoszláv módszerek

Jugoszláv viszonylatban a határt a jugoszláv határőrség, a rendőrség, a polgárőrség és a tűzőrség segítségével őrizték. A Duna–Tisza közén a Jugoszláv Néphadsereg óbecssei ezredének két zászlóalja, hat százada és ötvenhét karolája, vagyis őrséje őrizte a magyar határt. A dunántúli részt a podravka-szlainai ezred három zászlóalja, tizenkét százada és százegy karolája őrizte. Egy-egy karola létszáma tizenhat és huszonkét fő között mozgott.

A karola fegyverzetéről azt tudjuk, hogy a létszám harmincöt százaléka Thompson géppisztollyal, hatvanöt százaléka pedig Mauser puskával volt ellátva. Minden karolában volt két golyószóró, fejenként két kézigránát, valamint kézi páncélelhárító rakéta. A jugoszláv határőrök ruházata kezdetben rossz volt, de 1953 tele óta sokat javult. Fegyelmi helyzetük gyenge, élelmezésük rossz volt. Lovas járőröket is alkalmaztak, ezzel erősítették a mélységi járőrözést, de fegyveres polgárőrséget is szerveztek a községek bejáratának őrzésére, valamint szolgálati kutyát is használtak. A műszaki berendezéseik hiányosak voltak. Árokrendszer, géppuska- és golyószóró-állások, fa- és földerdők, légvédelmi tüzelőállások képezték az erődítéseket.⁵¹

A lélektani hadviselés és a propaganda eszközeit is felhasználták a szemben álló felek. A magyar felderítő szervek 1952-ben és 1953-ban összesen huszonegy mázsa, mintegy százezer darab brosúrát és újságot juttattak ügynökök segítségével Jugoszlávia területére.⁵²

Természetesen a másik oldal sem maradt tétlen. Az UDB is nagyon hasonló módszereket alkalmazott a Magyarország elleni tevékenysége során.⁵³ A határőrség felderítő osztálya az 1951-es évben számos elfogott UDB-ügynököt hallgatott ki. A megszerzett adatok szerint az UDB fokozta az ellenséges kémtevékenységet, ami jellemzően ügynökök beküldését és propagandaanyag terjesztését jelentette. A magyar propaganda szerint az UDB döntő részben „a legnagyobb nyomorban élő munkások és nincstelen

szegényparasztok soraiból választotta ki” az ügynökeit.⁵⁴ 1951. január 1-je és december 10-e között déli viszonylatban hatvanhat ügynököt fogtak el a határőrség szervei. Közülük huszonnyolc volt munkás, húsz szegényparaszti és hat értelmiségi származású, a többiek az iparos és egyéb kategóriába tartoztak. Nemzetiségi megoszlásuk szerint negyven fő volt magyar, egy német és a többiek délszláv származásúak. Az átdobott ügynökök kilencven százalékának volt rokoni vagy baráti kapcsolata Magyarországon.

A jugoszláv szervek által Magyarországra juttatott propagandatermékeket a leggyakrabban az átküldött ügynökök terjesztették, de volt olyan eset is, hogy üvegbe helyezve vagy tekercsbe göngyölve és súlyra erősítve dobták át a műszaki záron. Előfordult, hogy hajón küldték be az országba a röplapokat, vagy a Dráván, a víz sodrását kihasználva, fadarabra erősítve juttatták magyar területre azokat. A röplapok többnyire a Szovjetuniót becsmérelték, a népi demokráciákat bírálták, illetve diverziós, szabotázs- és terrorcselekmények elkövetésére buzdították az olvasóikat. A nem túl hatékony röpcédulázás mellett a modernebb eszközök és módszerek felhasználását jelentette, hogy a hírszerzés érdekében a jugoszláv szervek állítólag ráépültek a műszaki zárhoz közel lévő Felsőbédai Állami Gazdaság távbeszélő hálózatára is, és ezen keresztül igyekeztek információhoz jutni.⁵⁵

A szervezési módszerek is nagyon hasonlóak voltak a két ellenséges titkosszolgálatnál. „Az UDB az ügynökök szervezésénél döntően kihasználja a dolgozó nép nyomorát, a Titó-rendszer által kiszolgáltatott helyzetét. Az ügynöki szervezéseket legtöbbször [sic!] alaptalan kompromittáló adatok alapján végzik.”⁵⁶ Pressziós és kompromittáló adatnak számított a korábbi csempésztevékenység vagy a beszolgáltatás nem teljesítése. Ha rokoni kapcsolattal is rendelkezett az illető Magyarországon, és ezt a kapcsolatot felhasználhatónak ítélték, akkor az áldozatot kompromittáló adatok alapján szervezték ügynöknek. Attól sem riadtak vissza, hogy koholt, alaptalan vádakot használnak szervezési alapnak. Hasonlóan jártak el azok esetében is, akik Magyarországról szöktek át Jugoszláviába. Ha nem vállalták, hogy hírszerzés céljából visszamennek hazájukba, akkor megpróbálták rájuk ijeszteni azzal, hogy visszaadják őket Magyarországnak, de előtte a szökésükről értesítik a magyar hatóságokat, és Magyarországon a cselekményükért halálbüntetést fognak kapni. Ha viszont a megbízatást elvállalják, akkor Jugoszláviában biztos megélhetést nyújtanak nekik. Az átdobott ügynökök gyakran féltették a Jugoszláviában hagyott családtagjaikat, ezért nem merték felfedni magukat a magyar hatóságoknak. Az UDB megfenyegette őket, hogy bebörtönzik a hozzátartozóikat, ha elárulják a feladatukat. A szervezett ügynököket kezdetben kisebb feladatokkal bízták meg, például hangulatjelentést kellett írniuk, vagy Tito-ellenes személyeket kellett megfigyelniük. A hetenként tartott találkozókön az UDB-tisztek politikai oktatásban is részesítették őket. „Azt állítják az ügynöknek, hogy a Szovjetunió imperialista céljai vannak, Magyarországon keresztül meg akarja támadni Jugoszláviát.”⁵⁷

Az átdobás előtt az ügynököt kioktatták az útjával és a feladatával kapcsolatban, elfogása esetére pedig legendát dolgoztak ki a számára. Szükség esetén fegyverrel is felszerelték őket. A telepítés céljára kiszemelt ügynököket hosszabb ideig és részletesebben oktatták a hírszerzés és az adatgyűjtés módszereire, valamint a konspirációs szabályokra. Gyakran futárhálózatot építettek ki, és az ebbe bevont ügynököket megtanították a kapcsolattartás és a titkosírás mikéntjére is. A titkosíráshoz szükséges vegyszert az ügynök nemegyszer úgy hozta át a határon, hogy a ruháján lévő foltdarabba, a zsebkendőjébe vagy a zoknijába itatta be, majd a kiáztatás után használta fel. A felderített katonai adatokat aztán akár levelezőlapon is elküldhette a titkosírás segítségével a megbízójának, a következő módon: a levelezőlap jobb felső sarkába kellett írnia a település nevét és a dátumot. A megszólítást alá kellett húznia, ami azt jelentette, hogy az adott településen csak magyar katonaság tartózkodik. Ha nem húzta alá a megszólítást, akkor a helységben szovjet katonaság is volt. Az alakulat nagyságára és fajtájára vonatkozó utalásokat a szövegben kellett elrejtene az ügynöknek.

A határsértések módszerei

A határ tökéletes ismerete érdekében gyakorlási céllal nyomsávot és műszaki akadályt is felállítottak a jugoszlávok, ezen képezték ki a határsértőket az UDB tisztjei.⁵⁸ Az átdobásoknál többnyire két UDB-tiszt volt jelen, és bevonták a közeli jugoszláv határőrőrs, a karola beosztottait is a biztosításba. Az adott határszakaszon két-három napos figyelést tartottak, amit gyakran az UDB-tiszt végzett, aki katonai egyenruhába öltözött, és a magasfigyelőből tanulmányozta a magyar határt és a határőrizeti rendszert. Az ügynököt kocsival a határtól két-három kilométeres távolságra vitték, majd gyalog a karoláig kísérték. Sötétedés után néhány figyelő katona biztosítása mellett áttették a műszaki záron. Előfordult, hogy az átdobást irányító UDB-tiszt is átment a műszaki záron, majd visszatért Jugoszláviába. Az áttevés helyétől három-négy kilométerre gyakran szerveztek provokációt a jugoszláv szervek, rakétákat lőttek fel, lövöldöztek vagy éppen átkiabáltak, hogy a magyar határőrizeti szervek figyelmét eltereljék.

A műszaki zár részét képező aknamezőn aknakutató pálca segítségével mentek keresztül a határsértők. Az aknakutató pálca három összecsavarozható kisebb fémrúdból állt. Ilyenkor az ügynököt előzetesen kioktatták a pálca használatára, az aknák típusára, robbanóhatására és erejére. Előfordult azonban az is, hogy a jugoszláv katonák a déli határon felszedték az aknákat, és így dobták át az ügynököket. Az egyik ilyen alkalommal például a pécsi zászlóalj területén nyolcvan méter hosszán távolították el az aknákat. Az is gyakran előfordult, hogy egy megfelelő hosszúságú deszka segítségével jött át az ügynök a műszaki záron, és az átérése után a deszkát visszavitték. További eljárás volt, hogy kutyákat zavartak az aknamezőre, akik alatt az aknák felrobbantak, és így út nyílt a magyar terület felé. Olyan eset is volt, hogy tőköt dobáltak az aknamezőre, és az aknák ettől robbantak fel. Néha a határőrök lustasága vagy felelőtlenége is segítette a határsértőket. Gyakran előfordult, hogy a beszerített informátorok jelentették a közelben tartózkodó járőröknek a gyanús személyek felbukkanását, a határőrök azonban nem vették komolyan a bejelentést. A dávidházi órs területén ezért öt fő tudott átszökni Jugoszláviába. Az is megtörtént néha, hogy a büntetlen határsértést nem jelentették a határőrök, hanem inkább elgereblyézték a nyomsávot. Egy ilyen esetre úgy derült fény a szegedi zászlóaljnál, az átokházi órs területén, hogy később mégis elfogták a határőrizeti szervek a határsértőt, aki bevallotta, hol jött be az ország területére.⁵⁹

Az ügynökök a nyomsávon is igyekeztek a magyar határőröket különböző módokon megtéveszteni, így például hátrafelé mentek, vatta- vagy deszkapapucsot használtak, ronggyal tekerték be a cipőjüket, négykézláb vagy térdén mentek, hason csúsztak, átgurultak a nyomsávon, elsimították a nyomokat, gumicipőt használtak, kispárnát erősítettek a cipőre, vagy szalmazsákokat tettek a lábuk alá minden lépésnél. Az ügynököket kioktatták a rakéta-jelzőkészülékek kikerülésére is. Ellátták olyan fedőtörténettel, úgynevezett legendával is őket, amelyet elfogásuk esetére dolgoztak ki a számukra. Azt kellett vallania például ilyen esetben az átküldött ügynöknek, hogy Jugoszláviában már nem bírta tovább a nyomort és a nélkülözést elviselni, ezért kénytelen volt átszökni Magyarországra. A gazdasági nehézségek miatt bűncselekményt követett el Jugoszláviában, és a felelősségre vonás elől szökött meg. Megbízhatatlanként tartották nyilván a jugoszláv hatóságok, mert nem tett eleget a beszolgáltatásnak, és az állandó hatósági zaklatás miatt szökött át. Katonai behívót kapott, a bevonulás elől menekült el. Több évre el volt ítélve, és fegyencként mezőgazdasági munkán dolgozott, ahonnan megszökött. Nem ért egyet Tito politikájával, az ellenséges magatartásáról az UDB is tudomást szerzett, ezért félelmében átszökött. Többnyire olyan ügynökök adták elő ezeket a legendákat, akik nem beszéltek magyarul. Olyan eset is előfordult, hogy a kapott utasítás szerint jelentkeznie kellett az ügynöknek a magyar oldalon a rendőrségen, ahol menedékjogot kért azzal az indokkal, hogy nem bírta már tovább az életet Jugoszláviában az üldözések miatt. Ilyenkor az esetleges büntetés letöltése után kezdte meg az adott személy az ügynöki tevékenységét.

Az átküldött ügynököket az eredeti lakhelyükön is igyekeztek leplezni, ezért a távollétüket valamilyen módon legalizálták a környezetük előtt. Katonai behívás, esetleg iskolára küldés, kórházi kezelés vagy egy rövidebb fogház is szolgálhatta ezt a célt. Ezeket a személyeket szükség esetén ellátták magyar iratokkal, például határsávigazolvánnyal és bejelentőlappal. A futárként átküldött ügynök a ruházatában elrejtve hozta az írásbeli utasítást és a feladatot a már korábban telepített másik ügynöknek. Gyakran kosár vagy háncsból készült szatyor fülébe befonva is hoztak üzenetet. A leggyakrabban azt a feladatot kapták, hogy derítsék fel a közeli magyar katonaság és a szovjet katonai egységek állomáshelyét, létszámát és fegyverzetét vagy éppen a tartalékosok mennyiségét és kiképzését. Kíváncsiak voltak a jugoszlávok a katonai repülőterek, raktárak és lőszerraktárak helyére, a katonai építkezések állására, de a határ közelében lévő gyárak felderítését is kérhették. Az MDP-pártszervek helye, a funkcionáriusok neve és a további személyi adataik is érdekelték a megbízóikat, valamint a politikai és gazdasági hangulat felmérése, a közellátási cikkek árának megállapítása vagy a hiánycikkek összeírása is a kémfeladatok közé tartozott. A határ mentén élő lakosság hangulata, Jugoszláviáról és Titóról alkotott elképzelése is érdekelte a jugoszláv titkosszolgálati szerveket. Feladatul adták a magyarországi rokonok beszervezését, az autóbusz-, hajó- és vasúti menetrendek, postai telefonkönyvek beszerzését. A magyar bélyegek és rendőrségi bejelentők beszerzése mellett az ügynököknek terjeszteniük kellett a jugoszláv brosúrákat, ennek érdekében gyakran távolabbi városokba is postázták a titóista propagandaanyagokat.⁶⁰

Behatolási csatornák

A jugoszláv ügynökök behatolási csatornáik között tartották számon a magyar felderítő szervek a kiskunhalasi kerületben a Kísszéksós és Röske közötti határszakaszt, amely a magyarkanizsai UDB-kirendeltséggel nézett szembe, a Kelebia és a Podmaniczky-major közötti határszakaszt, valamint a csikériai őrs határszakaszát, ahol a szabadkai UDB-központ volt aktív. A ludvári őrs területére legtöbbször a magyarkanizsai UDB-kirendeltség dobott át ügynököket. A katymári őrs határszakasza a bajmoki UDB-kirendeltséghez, a hercegszántói őrs területe pedig a zombori UDB-hez tartozott. A pécsi határőr kerület területén az ivándárdai őrs határszakaszán a pélmonostori UDB-kirendeltség végzett átdobásokat, a Beremend és Ilocska közötti határszakaszon pedig a pélmonostori és a valpói UDB-kirendeltség, az udvari és a drávaszerdahelyi őrs határszakaszán az eszéki UDB-kirendeltség tevékenykedett. A nagyatádi kerületben a bödeházi őrs határszakasza a muraszombati UDB-hez, a Lankóc-major és Berzence közötti határszakasz a kaproncai UDB-hez, a murakeresztúri őrs határszakasza pedig a csáktornyai UDB-hez tartozott. A zalaegerszegi kerületben az apátistvánfalvi őrs határszakaszán és a dávidházi őrs területén lévő határszakaszon próbálkoztak legtöbbször a jugoszlávok. A minőségi ügynököket és a fegyverrel felszerelt kémekeket leginkább a nagyatádi kerületben tették át, többnyire este nyolc és tíz óra között. A nyugati határra nem volt jellemző, hogy UDB-ügynök jött volna át Ausztriából.⁶¹

Az ÁVH által készített egyik összefoglaló szerint 1950-ben harmincegy titóista ügynököt vettek őrizetbe a magyar határőrizeti szervek. 1951-ben kémkedés miatt háromszázhuszonegy főt vettek őrizetbe az ország területén, és ebből százhat főt titóista kémkedés miatt tartóztattak le.⁶² Ezenfelül 1951. november 30-ig letartóztattak még háromszázkilencvenegy ügynökgyanús személyt. Az őrizetbe vett ügynökök között két UDB-beosztott is volt, akiknek rezidentúrát kellett volna irányítaniuk Magyarországon, továbbá kiszöktetést kellett volna végrehajtaniuk, és diverziós cselekményekkel is megbízták őket. A muraszombati, a szabadkai, az alsólendvai, az eszéki és a zombori UDB-kirendeltség volt ilyen szempontból a legaktívabb. A beküldött kémekek közül ötvennégy főnek katonai, tizenkilenc főnek politikai és huszonegy főnek gazdasági hírszerzés volt a feladata, de további tizennégy főnek főleg a hálózatépítést kellett volna végeznie. A déli határ teljes hosszában dobtak át ügynököket, de a legtöbb átdobás

Nagyatád térségében volt.⁶³ Az 1953. év határőrizeti kiértékelése során újfent megállapították a felderítő szervek vezetői, hogy déli viszonylatban fokozódott az UDB hírszerző tevékenysége hazánk ellen. A muraszombati és az újvidéki UDB volt ebből a szempontból a legaktívabb.⁶⁴

Fokozódó jugoszláv katonai tevékenység

1953 júliusában és augusztusában a magyar belpolitikai változások válaszként fokozott katonai tevékenységet tapasztaltak a magyar felderítők a jugoszláv oldalon. Ezért 1953. augusztus 5-én a határőrség vezetői utasítást adtak a felderítő- és a figyelőszolgálat fokozására. A speciálisan képzett figyelő járőrök, tiszti figyelők, magasfigyelők, rejtett figyelők bevonásával hatékonyabbá tették az ellenség megfigyelését a déli határon, mert a jugoszláv határőrizeti szervek szokatlan és fontos műveleteket hajtottak végre a túloldalon. Három-öt kilométer mélységben állandóan figyelték a magyar szervek az ellenséget: szemmel tartották a csapatmozgást, a járműveket, a műszaki munkálatokat, a repülőtevékenységet, a harci gyakorlatokat és a jugoszláv határőrök járőrözését is. Naponta kellett rejtjelezett jelentést tenni, egy esetleges rendkívüli esemény hírért pedig azonnal továbbítani kellett telexen Orbán Miklós államvédelmi alezredesnek, aki ekkor a Határőrség és Belső Karhatalom törzsparancsnoka volt.⁶⁵

Ugyanakkor 1953. augusztus 5-én utasítás készült a határon túli ügynökök útba indítási tervének elkészítésére is. A jugoszláv katonai haderők tevékenységével kapcsolatos adatokat kellett leellenőrizniük. Ki akarták deríteni a jugoszláv katonai behívások célját és a bevonulási központok székhelyeit. Ennek érdekében elkészítették az útba indítási terveket; ebben rögzítették, hogy kit, mikor és hova tudnak feladattal átküldeni.⁶⁶ Fel kellett deríteni, hogy történt-e változás a határsávban, a határőrizet túloldali rendszerében, milyen határmunkálatok folytak, emelkedett-e a határőrök létszáma, a határ menti községekben milyen katonai intézkedések történtek, érkeztek-e egységek, alakulatok a határövezetbe, milyen irányban folynak a szállítások, milyen korosztályt mozgósítottak, hol vannak a bevonulási központok, milyen a hadsereg felszerelése, fegyverzete, vannak-e amerikai tisztek az egységeknél, és mi a feladatuk.⁶⁷

1953. augusztus 13-án a Magyar Néphadsereg Vezérkara Hadműveleti Csoportfőnöksége is utasítást készített a jugoszláv katonai vezetés terveinek időbeni felfedése érdekében, mert a jugoszláv katonai körzetekben növekedett a katonai tevékenység. Fokozni kellett a határőrség felderítő tevékenységét az egész jugoszláv határszakaszon, de a fő figyelmet Letenye, Barcs és a Baranyai-háromszög területére fordították.⁶⁸

1953. szeptember 5-én Feksz László államvédelmi őrnagy, a 4. Határőr Kerület parancsnoka készített egy javaslatot a Jugoszláviában élő magyar emigránsok szervezetébe való ügynöki beépülésre is.⁶⁹ Az elfogott UDB-ügynökök vallomása szerint a Jugoszláviában lévő magyar emigráns szervezetek tagjaiból partizáncsoportokat szerveztek a jugoszlávok, hogy magyar határőröket vagy tiszteket raboljanak el, szervezzenek be, és esetleg őröket támadjanak meg. Ezeknek az emigráns csoportoknak a felszámolását célozta a javaslat. Feksz a jugoszláviai magyar emigráns szervezetekbe való beépülésre fel akarta használni azokat a volt elítélteket és internáltakat, akiket „imperialista vagy titóista ügynökök támogatása” miatt büntettek meg. Emellett megbízható határőröket is fel akart készíteni a túloldali telepítésre és beépülésre. Az átszökésük és hazaárulásuk körülményeit hihető legendával akarta az UDB előtt megalapozni. Az emigránsok közül is tanulmányozni akarta a beszerzésre alkalmasakat, sőt azt is javasolta, hogy Treiber Károly alsólendvai lakost rabolják el, és hozzák át Magyarországra. A Jugoszláviába szökött személyek hozzátartozóit, barátait és ismerőseit is fokozottan tanulmányozni akarták beszerzés céljából.⁷⁰

¹ Gáspár, 2012: 32.

² Zsiga, 1999: 16.

³ Gyarmati – S. Varga (szerk.), 2001. A BM Kollégiumának 1953. november 10-i ülése. Jelentés a BM Határórség helyzetéről. 320–340. A honvédelmi miniszter 20.183 Eln. I-1945. számú intézkedése, 1945. február 23.; Gáspár, 2012: 32.

⁴ Uo. 32.

⁵ ÁBTL 1.11. 7-436/6/31. 23. d. A Honvéd Határórség elhárító-felderítő szolgálatának megszervezése és felépítése, 1945–1948. A forrásra Sz. Kovács Éva munkatársam hívta fel a figyelmemet, amiért hálás köszönettel tartozom.

⁶ Gáspár, 2012: 32.

⁷ Uo.

⁸ Zsiga, 1999: 16.

⁹ ÁBTL 1.11. 7-436/6/31. 23. d. A Honvéd Határórség elhárító-felderítő szolgálatának megszervezése és felépítése, 1945–1948.

¹⁰ Gáspár, 2012: 33.

¹¹ Zsiga, 1999: 16.

¹² Gáspár, 2012: 33.

¹³ A HM 11. 825/1946. és a 102.000-Eln-Katpol/1946. sz. rendelet szövege erről.

¹⁴ ÁBTL 1.11.7-436/6/31. 23. d. A Honvéd Határórség elhárító-felderítő szolgálatának megszervezése és felépítése, 1945–1948.

¹⁵ Ripp, 1998: 45.

¹⁶ Zsiga, 1999: 18.

¹⁷ MNLOL XIX-B-10-VII/1-25/1950. (1950/57. d.) Feljegyzés. Budapest, 1950. november 1. Átadás-átvételi jegyzék. ÁVH HÖR Felderítő Osztály jelentése a felderítő osztály megalakulásáról.

¹⁸ Uo.

¹⁹ MNLOL XIX-B-10-VII-1-17/1950 (1950/57. d.) ÁVH HÖR Főparancsnokság Káder Osztály. Feljegyzés. Budapest, 1950. március 17. Pető László államvédelmi őrnagy, az ÁVH HÖR Főparancsnokság Káder Osztálya vezetőjének az 1950. március 17-ei utasítása, amelyet a vidéki szervekhez intézett.

²⁰ Uo.

²¹ MNLOL XIX-B-10-VII/1-25/1950. (1950/57.d.) Feljegyzés. Budapest, 1950. november 1. Átadás-átvételi jegyzék. ÁVH HÖR Felderítő Osztály jelentése a felderítő osztály megalakulásáról.

²² Uo.

²³ MNLOL XIX-B-10-XV/1-1/1954. (1954/48.d.) /0052/Feld.Oszt-1954./ Budapest, 1954. január 8. Az 1953. év határőrizeti kiértékelése.

²⁴ A BM Kollégiumának 1953. november 10-ei ülése. Nyolcadik irategyűttes. E.1. Jelentés a BM Határórség helyzetéről. Gyarmati – S. Varga (szerk.), 2001: 320–340.

²⁵ MNLOL XIX-B-10-VII/1-25/1950. (1950/57.d.) ÁVH HÖR Felderítő Osztály átadás-átvételi jegyzéke. 8.

²⁶ Uo.

²⁷ Uo. Átadás-átvételi kimutatás. 1950 novembere.

²⁸ Uo.

²⁹ MNL OL XIX-B-10-XV/1-3/1953. 083/Pk/1953. 1953/36.d. Jelentés a felderítő osztály munkájáról. É. n.

³⁰ Uo.

³¹ ÁBTL 2.8.1. BMH állományparancsok-359/1953. (99-4842/1953.) Javaslat a Belügyminisztérium Határórség elhárító szervei személyi állományszervezésére. Budapest, 1953. november 3.

³² MNL OL XIX-B-10-XV/1-1/1953. (1953/36. d.) Jelentés. Budapest, 1953. július.18. Kovács Dénes államvédelmi alezredes, a HÖR felderítő osztály vezetőjének jelentése Piros László államvédelmi vezérőrnagynak.

³³ Uo.

³⁴ MNL OL XIX-B-10-XV/1-11/1954. (48. d.) (002169/Feld.O./1954.) Budapest, 1954. szeptember 7. Feljegyzés az ellenséges helyzetről.

³⁵ MNL OL XIX-B-10-VII/1-25/1950. (1950/57. d.) ÁVH HÖR Felderítő Osztály átadás-átvételi jegyzéke. 5.

³⁶ MNL OL XIX-B-10-VII/1-25/1950. (1950/57. d.) Feljegyzés. Budapest, 1950. november 1. Átadás-átvételi jegyzék. ÁVH HÖR Felderítő Osztály jelentése a felderítő osztály megalakulásáról.

³⁷ Uo. ÁVH HÖR Felderítő Osztály, Budapest. Átadás-átvételi kimutatás. 1950 novembere.

³⁸ Uo. Feljegyzés. Budapest, 1950. november 1. Átadás-átvételi jegyzék. ÁVH HÖR Felderítő Osztály jelentése a felderítő osztály megalakulásáról.

³⁹ Uo. Feljegyzés. Budapest, 1950. november 1. Átadás-átvételi jegyzék. ÁVH HÖR Felderítő Osztály jelentése a felderítő osztály megalakulásáról. Az indoklás nem teljesen életszerű, ugyanis a legtöbb hálózattal foglalkozó korabeli államvédelmi jelentésben pont azt róják fel az operatív szerveknek, hogy nagyon kevés az ellenséges

kontingensből származó hálózat, míg túlságosan sok a párthoz lojális személy, ezért kevés információt tudnak a belső ellenségről megszerezni. Itt éppen az ellenkezőjét említik hátrányként.

⁴⁰ MNL OL XIX-B-10-XV/1-3/1953. 083/Pk/1953. 1953/36. d. Jelentés a felderítő osztály munkájáról. É. n.

⁴¹ MNL OL XIX-B-10-VII/1-25/1950. (1950/57. d.) Feljegyzés. Budapest, 1950. november 1. Átadás-átvételi jegyzék. ÁVH HÖR Felderítő Osztály jelentése a felderítő osztály megalakulásáról.

⁴² Uo.

⁴³ Uo.

⁴⁴ MNL OL XIX-B-10-XV/1-7/1952-7. /1255/4-1952.Feld./ (30. d.) Értékelés a felderítő munkáról, a parancsnokok és felderítők értekezletén. É. n.

⁴⁵ MNL OL XIX-B-10-VII/1-25/1950. (1950/57. d.) Feljegyzés. Budapest, 1950. november 1. Átadás-átvételi jegyzék. ÁVH HÖR Felderítő Osztály jelentése a felderítő osztály megalakulásáról.

⁴⁶ ÁBTL 1.4. (3. d.) I. tétel. ÁVH kollégiumi ülések 1951–1953. 10-4178/1952. Kivonat az 1952. december 3-ai kollégiumi ülés határozataiból. Jelentés a fontosabb ipari és a határ menti kirendeltségek munkájáról.

⁴⁷ MNL OL XIX-B-10-XV/1-9/1953.00904/1953.Feld. (36. d.) Jelentés. Budapest, 1953. október 5. Őrsparancsnokokhoz informátorok kapcsolása.

⁴⁸ MNL OL XIX-B-10-XV/1-3/1953. 083/Pk/1953. 1953/36.d. Jelentés a felderítő osztály munkájáról. É. n.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ MNL OL XIX-B-10-XV/1-3/1953. 083/Pk/1953. (36. d.)

⁵¹ MNL OL XIX-B-10-XV/1-11/1954. (48. d.) (002169/Feld.O./1954.) Budapest, 1954. szeptember 7. Feljegyzés az ellenséges helyzetről.

⁵² MNL OL XIX-B-10-XV/1-3/1953. 083/Pk/1953. 1953/36. d. Jelentés a felderítő osztály munkájáról. É. n.

⁵³ ÁBTL 4.1. A-2127/24. Hírszerzés-történeti kutatás. A jugoszláv titkosszolgálat, az UDB Magyarország elleni tevékenysége. Budapest, 1952. január 8. A titóista hírszerzőszervek (UDB) 1951. évben hazánk ellen folytatott kémtevékenységének módszerei.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ MNL OL XIX-B-10-IV-1-96/1956. 0330/1956. (1956/11. d.) Határsértők ravaszságai. Az ÁVH HÖR kiadványa.

⁵⁹ MNL OL XIX-B-10-VII/1-25/1950. (1950/57. d.) Feljegyzés. Budapest, 1950. november 1. Átadás-átvételi jegyzék. ÁVH HÖR Felderítő Osztály jelentése a felderítő osztály megalakulásáról.

⁶⁰ ÁBTL 4.1. A-2127/24. Hírszerzés-történeti kutatás. A jugoszláv titkosszolgálat, az UDB Magyarország elleni tevékenysége.

⁶¹ Uo.

⁶² ÁBTL 1.4. (3. d.) V. tétel. ÁVH-jelentések. 1951. évi összefoglaló az imperialista hírszerzés Magyarország elleni aknamunkájáról. ÁVH-jelentések. 1951. december 21. A jelentés szerint ugyanebben az időszakban 84 amerikai, 66 angol és 65 francia kém fogtak el.

⁶³ Uo.

⁶⁴ MNL OL XIX-B-10-XV/1-1/1954. (1954/48. d.) /0052/Feld.Oszt-1954./ Budapest, 1954. január 8. Az 1953. év határőrizeti kiértékelése.

⁶⁵ MNL OL XIX-B-10-XV/1-4/1953. /00117/Tpk./ (36. d.) Budapest, 1953. augusztus 5. Utasítás a felderítő- és a figyelőszolgálat fokozására.

⁶⁶ MNL OL XIX-B-10-XV/1-13/1953. 00533/Feld.O./1953. (36. d.) Budapest, 1953. augusztus 5. Utasítás a határon túli ügynökök útba indítási tervének elkészítésére.

⁶⁷ Uo.

⁶⁸ MNL OL XIX-B-10-XV/1-15/1953. 001026/MNVK Hadműveleti Csfség./1953. (36. d.) 1953. augusztus 13. A jugoszláv katonai vezetés terveinek időbeni felfedése.

⁶⁹ MNL OL XIX-B-10-XV/1-12/1953. (36. d.) Feljegyzés. Budapest, 1953. szeptember 5. Jugoszláviában élő magyar emigráns szervezetbe ügynökség útján való beépülés. (Javaslat.)

⁷⁰ Uo. A tanulmány befejező része a *Betekintő* következő számában fog megjelenni.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

1.11.7.

BM III/IV. Csoportfőnökség iratai

-
- 436/6/31. A Honvéd Határőrség elhárító-felderítő
szolgálatának megszervezése és felépítése,
1945–1948.
- 2.8.1. Állambiztonsági szervek nyílt állományú
alkalmazottainak iratai
- 4.1. Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok
- A-2127/24. Hírszerzés-történeti kutatás. A jugoszláv
titkosszolgálat, az UDB Magyarország
elleni tevékenysége. Budapest, 1952.
január 8. A titóista hírszerzőszervek
(UDB) 1951. évben hazánk ellen folytatott
kémtevékenységének módszerei.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

XIX-B-10

Határőrség Országos Parancsnoksága, 1945–2005

Felhasznált irodalom

Gáspár László, 2012

Gáspár László: A második világháború utáni magyar határőrizet változásai.
Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis), XXII. évf.
25. sz.

Zsiga Tibor, 1999

Zsiga Tibor: *A vasfüggöny és kora*. Budapest, Hans Seidel Alapítvány.

Gyarmati – S. Varga (szerk.), 2001

A Belügyminisztérium Kollégiumának ülései, 1953–1956. I. kötet.
Összeállította: Kajári Erzsébet. Szerkesztette: Gyarmati György és S. Varga
Katalin. Budapest, Történeti Hivatal.

Ripp Zoltán, 1998

Ripp Zoltán: Barátból ellenség. In *A fordulat évei*. Szerkesztette: Ständeisky
Éva – Kozák Gyula – Pataki Gábor – Rainer M. János. Budapest, 1956-os
Intézet.